

УДК 351.713:347.732(477)

І. В. Міщенко

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ МИТНИХ ПОСЕРЕДНИКІВ В УКРАЇНІ

Митна справа України — багатоаспектна та динамічна сфера суспільного життя, яка охоплює значне коло відносин між її учасниками, врегульованих нормами передусім митного, а також інших галузей права. Цим пояснюється її комплексний характер. Митний кодекс (далі — МК) України покладає безпосередню реалізацію вітчизняної митної справи на митні органи, до яких відносить Держану митну службу України, регіональні митниці та митниці. Вони і є головними фігурантами митної справи поряд із фізичними та юридичними особами, які переміщують товари та транспортні засоби через митний кордон України. Однак на цьому її суб'єктний склад не закінчується, оскільки останнім часом на митно-правовій арені з'явилося чимало нових учасників — представників сервісної складової вітчизняної митної справи. Про неї ще десять років тому зазначав Є. В. Додін, наголошуючи на існуванні такої функції митної справи, як надання послуг [4, с. 9]. Отже, мова у цій статті піде про особливості правового становища категорії суб'єктів, які безпосередньо не беруть участі у зовнішньоекономічних операціях, а надають при цьому різноманітні посередницькі послуги імпортерам, експортерам та іншим суб'єктам ЗЕД.

Проблемам митного посередництва у різні роки присвячено чимало наукових робіт таких науковців, як Є. В. Додін, А. В. Мазур, Д. В. Приймаченко, В. В. Прокопенко, І. І. Світлак, І. О. Федотова та ін. Однак, зважаючи на динамічність митного законодавства, наукові дослідження у цьому напрямку ще тривалий час залишатимуться актуальними та затребуваними.

Участь зазначених суб'єктів у реалізації митної справи полягає у сприянні зручнішому, швидшому та більш ефективному здійсненню всіх митних процедур при переміщенні товарів і транспортних засобів через митний кордон України. Офіційної назви та визначення ці суб'єкти за

досить тривалий час їх існування так і не отримали, хоча чи не кожна зовнішньоекономічна операція супроводжується залученням принаймні одного з них. Ні МК України, ні жоден інший законодавчий та підзаконний нормативний акт не називає повного переліку підприємств, що належать до цієї категорії суб'єктів митної справи. МК України встановлює лише два види — митний брокер та митний перевізник. Окремі нормативно-правові акти згадували про підприємства, що надають посередницькі послуги в галузі митної справи, однак не надавали роз'яснення щодо змісту цієї категорії. Поступово популярності набрав термін «митний посередник», хоча здебільшого у спеціальній літературі. Згодом один з підрозділів Держмитслужби України отримав назву Департаменту організації митного контролю та роботи митних посередників.

Термін «митний посередник» є збірним поняттям, законодавче визначення якого, як вже зрозуміло, відсутнє. Аналіз законодавства з питань митної справи дає змогу віднести до цієї категорії таких суб'єктів: митних брокерів, митних перевізників, власників складів тимчасового зберігання, а також митних ліцензійних складів відкритого типу, магазини безмитної торгівлі та вантажні митні комплекси. Всі вони є ланкою, яка пов'язує суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, які переміщують товари та транспортні засоби через митний кордон України, з митними органами, які в свою чергу контролюють таке переміщення та здійснюють для цього необхідні процедури.

Діяльність митних посередників різноманітна, здійснюється у специфічних формах, спрямована на задоволення різних інтересів суб'єктів ЗЕД. Її правову основу складає значна кількість нормативно-правових актів, від МК України до відомчих наказів Держмитслужби України.

Дослідивши нормативно-правову базу з питань діяльності зазначених суб'єктів, можна виділити низку спільних ознак, притаманних всім без винятку митним посередникам, що дасть можливість сформулювати уявлення про правовий статус цієї групи суб'єктів та їх місце в реалізації митної справи. Так, до загальних ознак можна з упевненістю віднести такі:

1. Митний посередник — це фізична чи юридична особа — резидент, зареєстрована належним чином як суб'єкт підприємницької діяльності. Цей висновок впливає з положень передусім МК України, який у ст. ст. 176 та 182 визначає, що митним брокером та митним перевізником відповідно є підприємства-резиденти. Під підприємством МК України розуміє як будь-яку юридичну та фізичну особу, зареєстровану як суб'єкт підприємницької діяльності, тож в цій якості можуть виступати як фізичні, так і юридичні особи, незалежно від форми власності та організаційно-правової форми. Про ці види діяльності має бути зазначено в установчих документах. Власниками складів тимчасового зберігання та митних ліцензійних складів також можуть бути суб'єкти господарської (підприємницької) діяльності (фізичні або юридичні особи), про що значиться у відповідних положеннях про них [6; 8]. При цьому обо-

в'язковою умовою для функціонування таких складів є наявність у їх власників ліцензії на право здійснення митної брокерської діяльності, а враховуючи положення ст. 176 МК України, про які йшлося вище, можна дійти висновку, що власниками зазначених складів також можуть бути тільки підприємці-резиденти України.

2. Обов'язковою умовою діяльності митних посередників є необхідність отримання дозвільних документів (ліцензій, дозволів), виданих митними органами за умови виконання визначених законодавством вимог. Чинне митне законодавство вимагає наявності ліцензії лише у митного брокера (ст. 176 МК України) та власника митного ліцензійного складу (п. 1.2 Положення про відкриття та експлуатацію митних ліцензійних складів). Решті митних посередників необхідно отримати відповідний дозвіл. Хоча на сьогоднішній день залишається відкритим питання з допущенням до здійснення своєї діяльності митних перевізників, оскільки її ліцензування було скасовано, а новий дозвільний порядок не затверджений. Проект нової редакції МК України, прийнятий у першому читанні, пропонує єдиний порядок отримання дозволів всіма митними посередниками, крім митного брокера (для нього порядок ліцензування залишається без змін).

3. Митні посередники надають свої послуги на підставі цивільно-правового договору, вид якого визначається МК України чи іншими актами митного законодавства. Так, МК України встановлює вид договору для митного брокера — доручення (ст. 177), складу тимчасового зберігання — зберігання (ст. 102). Решта договорів — зберігання для митного ліцензійного складу, доручення для митного перевізника, всі перелічені договори для вантажного митного комплексу встановлюються окремими нормативними актами про цих суб'єктів [3; 6; 7]. Що ж до магазину безмитної торгівлі, який реалізує товари під митним контролем, в тому числі на договірних засадах, то жоден нормативно-правовий акт не визначає вид цивільно-правового договору, який при цьому укладається. Характер діяльності цього суб'єкта митного посередництва дає можливість однозначно стверджувати те, що відносини між власником товарів, що реалізуються у магазинах безмитної торгівлі, та відповідними митними органами опосередковуються цими магазинами на підставі договору комісії.

4. Надаючи на договірних засадах послуги у сфері митної справи, митні посередники в цей же час вступають у правовідносини з митними органами. Ці правовідносини досить різноманітні, мають різне змістовне наповнення. Так, прикладом таких відносин може служити взаємодія цих суб'єктів у формуванні відповідних реєстрів митних посередників, знову ж таки в процесі видачі, переоформлення, анулювання дозвільних документів, контролю за їх діяльністю тощо. Цілком погоджуємося з твердженням, що відносини, які виникають між митними посередниками та митними органами України, за правовою природою можна визначити як адміністративно-правові вертикального виду. Саме ці відносини, що

характеризуються наявністю в однієї сторони державно-владних повноважень (митні органи) щодо другої сторони відносин (митні посередники), найяскравіше виявляють сутність адміністративно-правового регулювання. Для даних відносин характерні: нерівність сторін, підлеглість однієї сторони іншій, наявність організаційної підпорядкованості та її відсутність; підконтрольність і піднаглядність, нерівність сторін у юридичному розумінні [9, с. 196].

5. Регулювання діяльності митних посередників здійснюється нормами митного законодавства та цивільно-правовим договором відповідного типу. Серед актів митного законодавства провідне місце займає МК України, який більшою чи меншою мірою, переважно в загальних рисах, регулює відносини за участю кожного з митних посередників. Крім того, щодо кожного з них прийняте відповідне положення, яке затверджено постановою Кабінету Міністрів України (вантажний митний комплекс, магазин безмитної торгівлі) або наказом Держмитслужби України (склад тимчасового зберігання, митний ліцензійний склад). Стосовно митного брокера та митного перевізника діють ліцензійні умови, які встановлюють організаційні, кваліфікаційні та інші вимоги до провадження цих видів господарської діяльності. Хоча ліцензування митного перевізника давно скасовано, ліцензійні умови щодо його діяльності є чинними й до цих пір.

На підставі сформульованих ознак можна дати визначення поняттю «митний посередник». Під митним посередником слід розуміти суб'єкта підприємницької діяльності (фізичну або юридичну особу), який на підставі цивільного-правового договору певного виду та дозвільних документів надає з ініціативи суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, які переміщують товари та транспортні засоби через митний кордон України, посередницькі послуги, спрямовані на реалізацію їхніх прав і свобод у галузі митної справи та представлення їх інтересів у митних органах України.

Таким чином, митні посередники — це група суб'єктів митної справи, які, з одного боку, виконують різні завдання, а з іншого, — об'єднані спільною рисою, що визначає їх місце та роль у реалізації митної справи. Як інтегруючий елемент можна виділити посередницьку функцію, яка виконується всіма суб'єктами цієї категорії. Крім того, не слід забувати і про комерційний ефект від цієї діяльності, який без перебільшення є рушійною силою розвитку цього напрямку митної справи України. Якщо з останнім твердженням все зрозуміло, то стосовно посередницької функції можуть виникати питання та суперечки. Сутність посередницької діяльності у загальному розумінні полягає в діяльності посередника щодо реалізації повноважень в інтересах їх установника [1, с. 89]. Поняття комерційного посередництва, яким власне є діяльність означених вище суб'єктів, містить ч. 1 ст. 295 Господарського кодексу України, згідно з якою комерційним посередництвом є різновид підприємницької діяльності, що полягає в наданні комерційним агентом

послуг суб'єктам господарювання при здійсненні ними господарської діяльності шляхом посередництва від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок суб'єкта, якого він представляє [2]. Це визначення зазнало жорсткої критики в цивілістичній літературі через те, що український законодавець став на шлях обмеженого тлумачення терміна «посередництво» і розуміє під ним лише надання фактичних послуг [5, с. 70]. Зважаючи на те, що діяльність митних посередників знаходиться переважно в митно-правовій площині, для характеристики її сутності достатньо зрозуміти основну ідею посередництва: це діяльність третіх осіб, спрямована на оптимізацію, прискорення та підвищення ефективності правових зв'язків між сторонами правовідношення (в нашому випадку між суб'єктом ЗЕД та митним органом), а також основний його принцип: право власності на товар не переходить до посередника в результаті його діяльності. Отже, у загальному розумінні митним посередництвом є підприємницька діяльність третіх осіб, яка спрямована на оптимізацію, підвищення ефективності правових зв'язків суб'єктів ЗЕД з митними органами. Зважаючи на те, що особи, які її здійснюють, вступають у правовідносини не тільки зі своїми клієнтами, а й з митними органами, ця діяльність входить до змісту митної справи України, однак вторинно, опосередковано. Адже теоретично без зазначених суб'єктів реалізація митної справи не припинилася, однак на практиці без митних посередників важко уявити навіть найпростішу зовнішньоторговельну операцію.

Отже, специфіка правового статусу суб'єктів, що здійснюють посередницьку діяльність у галузі митної справи, пояснюється передусім дуалізмом її регулювання, який формує неоднозначне становище цих суб'єктів: одночасно вони виступають як суб'єкти митного та цивільного права з усіма притаманними їм ознаками. З іншого боку, саме такий подвійний вплив на митних посередників дає змогу віднайти баланс між вільним волевиявленням учасника договірних відносин та субординацією, імперативністю та суворою регламентацією діяльності суб'єкта публічно-правової галузі, від чого, на наш погляд, він лише виграє.

Л і т е р а т у р а

1. Васильєва В. А. Повноваження як видоутворюючий критерій посередницьких зобов'язань / В. А. Васильєва // Вісник Академії правових наук України. — 2005. — № 1 (40). — С. 89–97.
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 18, 19–20, 21–22. — Ст. 144.
3. Деякі питання функціонування вантажних митних комплексів, автопортів, автотерміналів: постанова Кабінету Міністрів України від 17 лют. 2010 р. № 132 // Офіційний вісник України. — 2010. — № 11. — Ст. 533.
4. Додін Є. В. Функції і форми діяльності митних органів України / Є. В. Додін // Митна справа. — № 5. — 2003. — С. 7–19.

5. Колосов Р. В. Поняття «посередництво» у законодавстві та доктрині цивільного та господарського права: порівняльно-правовий аспект / Р. В. Колосов // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2009. — № 3 (89). — С. 65–71.
6. Положення Про затвердження Положення про відкриття та експлуатацію митних ліцензійних складів : наказ ДМСУ від 31 груд. 1996 р. № 592.
7. Про затвердження Ліцензійних умов провадження посередницької діяльності митного перевізника : наказ Держкомітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 25 берез. 2004 р. № 34/212 // Офіційний вісник України. — 2004. — № 43. — Ст. 200.
8. Про затвердження Положення про склади тимчасового зберігання : наказ ДМСУ від 7 жовт. 2003 р. № 674 // Офіційний вісник України. — 2003. — № 47. — Ст. 2452.
9. Світлак І. І. Взаємодія митних брокерів та митних перевізників з митними органами України / І. І. Світлак // Науковий вісник Національної академії ДПС України. — 2004. — № 5. — С. 194–199.

А н о т а ц і я

Мищенко І. В. Деякі питання визначення правового статусу митних посередників в Україні. — Стаття.

Стаття присвячена аналізу загальних засад діяльності суб'єктів господарювання, що надають посередницькі послуги у галузі митної справи України. Автором узагальнюються риси, ознаки, властиві митним посередникам, досліджується специфіка їх правового статусу, а також чинники, які її обумовлюють. Формулюється авторське визначення поняття «митний посередник».

Ключові слова: митний посередник, митна справа, посередницька діяльність.

А н н о т а ц и я

Мищенко И. В. Некоторые вопросы определения правового статуса таможенных посредников в Украине. — Статья.

Статья посвящена анализу общих принципов деятельности субъектов хозяйствования, предоставляющих посреднические услуги в области таможенного дела Украины. Автором обобщаются черты, признаки, присущие таможенным посредникам, исследуется специфика их правового статуса, а также факторы, которые ее обуславливают. Формулируется авторское определение понятия «таможенный посредник».

Ключевые слова: таможенный посредник, таможенное дело, посредническая деятельность.

S u m m a r y

Mishchenko I. V. Some questions of determination of the legal status of customs intermediaries in Ukraine. — Article.

The article is dedicated to the general principles of enterprises providing intermediary customs services. The author mentions the features and characters of customs intermediaries. Peculiarity of their legal status and causing factors are researched. The author's definition of category «customs intermediary» is given.

Keywords: customs intermediary, customs affair, intermediary activity.